

Rajmund Kupareo

DRAMA LJUDSKE LJUBAVI

(U povodu 20. obljetnice smrti Bertolta Brechta)

Ljubav je sastavni dio života.

(B. Brecht: *Dobar čovjek iz Sečnana*, 6.)

U Berlinu je 14. kolovoza 1956. umro od srčanog infarkta jedan od najvećih dramaturga modernog doba, Bertolt Brecht (1898-1956). U nemogućnosti da se osvrnemo na njegov ogroman »opus« teorijskog i dramskog značaja, na njegovu prozu i poeziju, zadržat ćemo se u ovom kratkom eseju samo na nekim djelima njegove treće, »najuspjelije dramatičarske faze« (Darko Suvin), od god. 1938. pa dalje. Marksist po uvjerenju i djelovanju, B. Brecht je očit primjer kako prava umjetnost utjelovljuje sveopće ljudske osjećaje, među kojima ljubav zauzima, bez sumnje, najizrazitije mjesto.

Ljubav je temeljni čin ljudske volje, ukoliko volju smatramo duševnom moći koja teži k ostvarivanju ljudskih vrijednosti. Ona nije samo »osjećaj ukusa« ili neka »instinktivna težnja«, nego svjestan ljudski stav kojim se prihvaćaju vrijednosti kao ono što pridonosi usavršavanju ljudskog bića posredovanjem druge osobe. Kada ta uzajamna i nesebična ljubav dostigne puninu svoga darivanja, zove se »prijateljstvo«, koje se sastoji u sudjelovanju u nekoj vrijednosti (*summa theol.* II-II, 21, 1). Nažalost, takva ljubav ostaje samo ideal, za kojim čovjek teži. Taj je ideal nedostižan na ovome svijetu, jer je, ontološki gledano, »temelj« volje ono nešto beskrajno o čemu govori H. Ibsen u svom *Učitelju Solnessu*: »Nemo-

guće najviše privlači. « No to »Nemoguće« sastavni je dio ljudskog života. To znači da se čovjek mora boriti kako uzajamna i nesebična ljubav, koja najpotpunije obilježuje i očituje čovjeka i njegovu slobodu (naime nitko se ne može prisiliti da ljubi), ne bi bila potisnuta bilo od pojedinca, bilo od društva. I baš se na tom području u povijesti drame ističe genijalan lik Henrika Ibsena (1828-1906), čije osobe nisu žrtve »časti«, ni obiteljske, ni društvene, pa ni »dužnosti« prema društveno-političkoj zajednici. Ibsen prikazuje osobe koje se bore i umiru za ideal slobode, koji se ponekad može pričiniti neopravdanim, ali koji se uvijek pošteno i ustrajno traži. Ne mislim kazati da prije Ibsena nije bilo drame ljudske ljubavi, bilo one koja se tiče pojedinca (sjetimo se samo junaka i junakinja grčkih tragedija), bilo one koja se odnosi na zajednicu. Spomenimo ovdje Lope de Vegu i njegovo djelo *Fuenteovejuna*, u kojem čitavo selo postaje protagonistom drame: »Tko je ubio upravitelja? Fuenteovejuna, gospodine« (Quien mató al comendador? Fuenteovejuna, Señor).

U svom temeljito obrađenom djelu *Povijest dramskog teatra* Silvio d'Amico spominje mnogo poznatih pisaca drama u Francuskoj, Španjolskoj, Engleskoj, Italiji, Belgiji i Rusiji kojima je Ibsen bio uzorom i »učiteljem«, tako Hervieu, Mirbeau, Pérez-Galdós, Benavente, Shaw, Praga, Bracco, Hauptmann, Maeterlinck, Čehov, itd. Smatram da je i Brecht njegov »učenik«. Pritom ne mislim na njegove »didaktičke« drame, ni na one »političkog« značenja, nego na drame općeljudskog obilježja, kao što su one iz njegova posljednjeg razdoblja, među kojima se ističu *Der gute Mensch von Sezuan* (Dobar čovjek iz Sečšana), *Die Mutter Courage und ihre Kinder* (Majka Courage i njezina djeca), *Herr Puntilla und sein Knecht Matti* (Gazda Puntilla i njegov sluga Matti), *Der kaukasische Kreidekreis* (Kavkaski krug kredom), o kojima ćemo govoriti u ovom članku. Citate iz Brechtovih djela navodim prema izdanju Suhrkamp Verlag, Berlin.

Brechtova su djela nadahnuta borbom za bolji i pravedniji ljudski život. »Strahovita je napast dobrote« (»Schrecklich ist die Verführung der Güte«), izreka je Pjevača u *Kavkaskom krugu kredom*, koja bi mogla stajati kao moto njegovih djela, pa i onih »borbenih«. U *Die heilige Johanna der Schlachthöfe* (Sveta Ivana iz klaonice) umiruća protagonistica savjetuje prisutnima: »Kažem vam: kad budete ostavljali ovaj svijet, brinite se ne samo da budete dobri, nego da ostavite jedan bolji svijet« (12. slika).

Ali kako učiniti svijet boljim kad se u nama samima krije dualizam velikodušja i sebičnosti? »Vaša zapovijed da budem dobra, a ipak da živim« — kaže Šen Te bogovima u *Dobrom čovjeku iz Sečšana* — »prepolovila me je kao munja: izgledalo mi je previše teško da budem dobra za druge i za samu sebe« (10. slika). »Prije svega budi dobra«, naglašavaju bogovi već na početku te dramske parabole, a to ponavljaju i na kraju. Šen Te je to ispunila, iako se zbog ljudskog izrabljivanja, sumnjičavosti i klevete od nježne djevojke morala pretvoriti u strogog i osvetljivog Šui

Ta. Ona je uvijek puna nade. Svom malodušnom zaručniku Sunu spočita-va: »Zašto govoriš tako beznadno? Kaže se: govoriti bez nade znači govoriti bez dobrote« (3. slika).

Bertolt Brecht je pjesnik nade u bolji, pravedniji svijet, makar to stajalo golemih žrtava. Kršćani lako zaborave da je vjera bez dobrih djela mrtva. Brecht karikira one koji se oslanjaju samo na moralne principe, a zaboravljaju da po njima žive. Bogovi u *Dobrom čovjeku iz Sečuana* kažu: »Nalazimo tu i tamo dobrih nakana, odluka koje nas raduju, puno uzvišenih načela, ali sve to nije dovoljno da netko postane dobar čovjek« (6. slika). Mislim da bi kršćanski moralist mogao napisati vrijednu raspravu o ljudskom čudorednom djelovanju proučavajući Brechtovog *Dobrog čovjeka iz Sečuana*.

Brecht, rođen u protestantskoj obitelji, često stavlja u usta svojih dramskih osoba (drammatis personae) riječi iz Svetog pisma. Nikad se ne ruga njihovim vjerskim uvjerenjima. On čak unosi u svoje drame pučke vjerske pjesme, kao onu »Pjesmu časova« (*Das Horenlied*), koja je zapravo prekrasan sažetak Kristove muke. Njegova kronika iz tridesetgodišnjeg rata, pod naslovom *Majka Courage i njezina djeca* (Mutter Courage und ihre Kinder, 1938-1939.), proturatno scensko djelo, pokazuje kako ljudske vrijednosti nestaju ili se unakazuju u ratu, pa čak i kod »malih« ljudi, koji nisu za nj odgovorni. Majka Courage je bez svoje krivnje upletena u vjerski i politički rat, kojemu je glavna oznaka bila antagonizam između katolika i protestanata. Rat je trajao oko 30 godina (1618-1648.). Brechtovo djelo obuhvaća drugi i treći period (1624-1628. i 1630-1635.), u kojima je najviše došla do izražaja vjerska mržnja.

Majka Courage živi trgujući u tom ratu da bi prehranila sebe i svoje troje djece: Eiliffa, Schweizerkasa i nijemu kćer Kattrin. Gura s njima od mjesta do mjesta svoja kola; nastavlja ih gurati čak i onda kad joj je rat uništio djecu. Njezina su djeca »utjelovljenje najljudskijih svojstava«¹, napose Kattrin, koja samu sebe žrtvuje da bi spasila ugroženi grad i njegove stanovnike: grad spava, treba da ga netko probudi, jer će inače protivničke čete ući u nj. Kattrin se penje na krov staje i lupa u bubanj, dok je vojnici ne ubiju. Ali grad je spašen.

Divna je parafraza Očenaša, koju mole seljaci u kobnom času: »Moli, bijedni stvore, moli«! — kaže seljakinja Kattrini. — »Ne možemo ništa učiniti protiv prolijevanja krvi. Ako već ne možeš govoriti, možeš moliti. On te čuje, ako te nitko ne čuje. Ja ću ti pomoći (svi kleknu, a Kattrin iza seljaka): Oče naš, koji jesi na nebesima, slušaj našu molitvu, ne daj da grad nastrada sa svima koji su u njemu i ništa ne naslućuju. Probudi ih da se dignu i pođu na bedeme i vide kako dolaze na njih s kopljima i topovima, u noći preko livada, dolje niz obronak. (Kattrini odostrag): Zaštiti našu majku i učini da stražar ne drijema, nego da se probudi. Inače je prekasno. Pomozi i našem šurjaku; on je unutra s četvero svoje djece, ne daj da poginu, oni su nevini i ništa ne znaju. (Kattrini koja stenje):

¹ DARKO SUVIN, *Uvod u Brechta*, Školska knjiga, Zagreb 1970, str. 99.

Jedno nema ni dvije godine, a najstarije sedam. (Katrin se diže zbunjena.) Oče naš, čuj nas, samo nam ti možeš pomoći, propast ćemo jer smo slabi i nemamo kopalja, ništa, i ne usuđujemo se ništa učiniti. U tvojoj smo ruci s našom stokom i cijelim gospodarstvom, a isto tako i grad, i on je u tvojoj ruci, a neprijatelj je pred bedemima s velikom snagom. (Katrin se neopazice došulja do kola, nešto izvadi, sakrije ispod pregače i popne se preko ljestava na krov staje.) Sjeti se djece, koja su ugrožena, staraca, koji se ne mogu micati i svakoga stvora. I otpusti nam dugove naše, kako i mi otpuštamo dužnicima našim. Amen.« (*Majka Courage...*, 11. slika)

Katrin lupa sve jače u bubanj, dok je puščani metak ne ubije. Probudila je grad i spasila ga.

U ovom Brechtovom djelu ima mnogo aluzija na Sv. pismo, npr. na umnoženje kruha (2. slika), i izvornih citata, kao »Zar ne piše u Pismu: 'Što ste učinili jednome od mojih najmanjih, meni ste učinili'« (ib). Ali najljepša je već spomenuta »Pjesma časova« (*Das Horenlied*). Nastojao sam je prevesti što vjernije i sačuvati ritam i srok, iako su pjesme neprevedive, napose takve kojih arhaičnost jezika i slika pruža neprevedivi čar. Donosim je kao znak Brechtova poštivanja kršćanske tradicije, a čitatelj neka ne zamjeri na prevodilačkoj smionosti.

U prvi se dana čas
Krist ponižen javi,
A Pilat ga poganin
Pred sudište stavi.

Gledaoci grde ga,
I što s njime vise.
Sunce pred tim prizorom
Za oblake skriva se.

Pronađe ga nevinim
Bez smrti krivice,
Šalje ga da Herod mu
Sudi nemilice.

U deveti krikne čas,
Ostavljen se tuži.
Vojnik mu na koplju svom
Žuč i ocat pruži.

U tri sata bičevi
Tuku Božje tijelo,
Kruna uska, trnova
Razdire mu čelo.

Kada on ispusti duh,
Zemlja se potrese,
Zastor hrama kida se,
Stijene ruše sve se.

Obučen za porugu
Uz udarce krute,
I križ sam za svoju smrt
Kroz sve nosi pute.

Predvečer pak goljeni
Zločincima tuku,
Dok u prsa Isusu
Sulicu zavuku.

U šest sati svučen, gol
Na križ pribit bješe,
Lije krv i uzdiše
Za sve koji griješe.

Krv i voda poteknu,
Poruge se čuju.
Takve stvari grešnici
Božjem Sinu kuju.

Majka Courage često spominje Božje ime. Njezine izreke i savjeti odaju stav seljakinje, koja u svemu nalazi usporedbe s Bogom, kao onu između ljudske podmitljivosti i Božjeg milosrđa (3. slika). Njezina majčinska ljubav bez zamjerke je kroz cijelu igru, iako je ta ljubav nerijetko pomiješana s oštrim i neotesanim riječima, što nije ništa neobično u seljakinje. Zaključiti iz njenog vladanja i djelovanja da nema materinskih osjećaja i da se sva njena briga sastoji u ratnoj dobiti, mislim da bi bilo pretjerano. Ona ne napušta svoju kćer Kattrin premda je mogla imati smireniji i lakši život s vojničkim kuharom, koji joj nudi mogućnost da se uzmu i da rade u nekoj gostionici u Utrechtu. »Ja je ne ostavljam ovdje«, odgovara ona odrješito kuharu, koji je moli da malo promisli. »Nemam što promisliti«, odgovara ona (9. slika). Njezini su majčinski osjećaji došli do potpuna izražaja u divnoj uspavanki uz mrtvu Kattrin. U toj pjesmi ona oplakuje i svoja dva izgubljena sina i odmah nakon pjesme zamjera seljacima koji su Kattrini prije smrti govorili o djeci i šurjaku u ugroženom gradu. Time su probudili u njoj majčinske osjećaje, za koje se žrtvovala. Donosim u približnom prijevodu njezinu uspavanku »Eja popeja« (Snivaj, milo moje).

Eja popeja.	Nema vani kruha.
Što šušti tu van?	Tortu ja ti dam.
Djeca tuda plaču,	Reci ak' je suha,
Moja snivaju san.	Ne budi te sram.
Djeca nose dronjke,	Eja popeja.
A svilu pak ti.	Što šušti tu van?
Tu halju je anđeo	U Poljskoj mre jedan,
Dao sašiti.	Drugom ne znam stan.

»Mutter Courage« je daleko više majka nego majka Carrar u Brechtovoj drami *Puške gospođe Carrar* (Die Gewehre der Frau Carrar, 1937.); prva gubi kćer, druga sina. Ovoj potonjoj domovinski osjećaji zatomljuju majčinske. Zacijelo je Brecht mislio na »otuđenje« koje stvara u čovjeku rat, ali pišući dramu, toliko se zanio likom ispaćene majke da je stvorio lik Majke, nezaboravan u povijesti drame, kao što se je i Bernard Shaw »zaljubio« u svoju *Ivanu Aršku* (Saint Joan) pa je umjesto borbene »protestantkinje«, kako ju je bio zamislio, stvorio pravu kršćansku sveticu.

Majka Courage i njezina kćerka Kattrin predstavljaju dva oblika majčinstva: tjelesno i duhovno. Kattrin je slična Violaini u Claudelovu misteriju *Navještenje* (L'Annonce faite à Marie). Ne valja prosuđivati drame s nekog ideologijskog stajališta, nego im treba pristupiti sa stajališta lijepog kao takvog. One su u sebi vrijedne. I tu njihovu vrijednost treba otkriti.

U svom »pučkom igrokazu« (Volksstück) *Gazda Puntilla i njegov sluga Matti* (Herr Puntilla und sein Knecht Matti, 1940.) Brecht obrađuje, u okviru jedne naoko banalne radnje, dramu ljudske ljubavi. Ljubav nije

samo fiziološko ili psihičko događanje nego i umno sudjelovanje partnera u nekoj ljudskoj vrijednosti: ekonomskoj, životnoj, intelektualnoj, estetskoj, čudorednoj ili vjerskoj. A sudjelovanja nema ako vrijednost nije obostrano spoznata i prihvaćena. A upravo se to događa kćeri veleposjednika Puntilla, Evi, i njezinom prvom »zaručniku«, diplomatskom savjetniku, a kasnije i novom »zaručniku«, slugi Mattiju. Savjetnik je hladan kao »riba« (»kalter Fisch«), proračunat tip, koji želi da se dočepa bogatog nasljedstva, dok je sluga Matti praktično i dobroćudno stvorenje. Gazda Puntilla je izrabljivač ljudi kad je trijezan, a kad je pijan, postaje njihov prijatelj. Zaruke s diplomatom poništavaju se, a kad se Evi prohtjelo da se uda za Mattija, ovaj je stavlja na smiješne kušnje tako da Eva propada na »ispitu«. Matti ostavlja nju i njezina oca, jer želi biti slobodan. Eva ne može sudjelovati s diplomatom ni u kakvoj ljudskoj vrijednosti, jer je njegov život prazna vanjština, bez ikakva životna smisla: u Mattiju osjeća dobrotu i poštenje, ali njezin gospodski odgoj postaje joj zaprekom za udaju. »Sad mislim da moj odgoj nije bio ispravan«, kaže Eva (9. slika). Nije zapravo zapreka to što je ona bogata kći veleposjednika, a Matti siromašan vozač automobila, jer prava ljubav može nadvladati i siromaštvo, nego je zapreka njezin odgoj, koji joj ne dopušta da se »snizi« i nađe mogućnost zajedničkog sudjelovanja. To se vidi iz njihova razgovora (5. slika):

»Eva (Mattiju): Pitam se nije li vulgarno sve što mi govorite. Pazite, ja nisam nikakva kravarica.

Matti: Nemam ništa protiv kravarica.

Eva: Vi ste bezobzirni, Matti.

Matti: I to sam čuo mnogo puta. Šoferi su poznati kao strahovito neotesani tipovi, bezobzirni prema imućnim ljudima. To je zato što imućni sjede u autu iza nas, a mi slušamo sve njihove razgovore.

Eva: Ja sam u zavodu sestara u Bruxellesu slušala samo pristojne razgovore.

Matti: Ne govorim o pristojnim ili nepristojnim razgovorima. Govorim o glupostima.«

Matti je bistar čovjek; ne dopušta da ga itko zloupotrebljava, ne živi u idealističkim sferama! »Kad bi krave mogle jedna s drugom razgovarati, ne bi više bilo klaonica« (5. slika). Puntilla, naprotiv, izrabljuje sve, pa i riječi Biblije, koje često izgovara, na primjer: »Duh je spreman, ali tijelo je slabo« (1. slika); »Poštuj oca i majku da dugo živiš na zemlji« (2. slika) itd. On dolazi u dodir s ljudima samo kad je pijan. Brecht i ovdje upućuje na potrebu promjene društvenih struktura da bi se došlo do pravog suživljavanja među ljudima.

U svom najuspjelijem djelu *Kavkaski krug kredom* (Der kaukasische Kreidekreis, 1944-45.) Brecht se služi Salomonovim pravorijekom (usp. 1 Kr 3, 16-27) i odlučuje da dijete koje je napušteno krivnjom vlastite

majke, žene ubijenog guvernera, pripadne služavki Gruši, koja ga je odgojila uz velike žrtve i napore. Azdak, pučki sudac, dolazi do te odluke lukavom zamkom: dao je napraviti kredom krug i u njegovo središte postavio dječaka. Naredio je da s jedne strane bude dječakova majka, a s druge Gruša: koja od njih jače pritegne dijete, toj će pripasti. Gruša triput ispušta dječakovu nejaku ruku, tako da pred sudom gubi pravo na dijete. Azdak želi doznati zašto Gruša nije povukla dijete.

»Azdak (Gruši): Što je s tobom? Nisi povukla.

Gruša (očajna): Ja sam ga odgojila. Zar treba da ga razderem? Ne mogu.

Azdak: Sud je time ustanovio koja je prava majka. (Gruši): Uzmi svoje dijete i nosi ga (6. slika).«

Grušina ljubav nije dopustila da bilo kako naškodi dječaku, što bi se dogodilo da ga je jače povukla k sebi od njegove majke. Njezina je ljubav pobijedila sve poteškoće pri bijegu: nije smjela prenočiti s bogatima, morala je platiti veliku cijenu da djetetu kupi malo mlijeka. Vlastiti je brat teško prima u kuću s djetetom. Da bi se je riješio i spasio svoj ugled, udaje je prividno za nekog tobože umirućeg seljaka. Traže je vojnici, jer dijete je bogati nasljednik, i mora se vratiti majci. Kad ju je kaplar dostigao, ona ga udari komadom drva po glavi tako da se kaplar onesvijestio. Trči dalje s djetetom i dolazi do poluzamrznutog potoka. Brecht joj stavlja u usta ganutljivu pjesmu, koju donosimo u blijedom prepjevu:

»Jer ti zaklon neće dat,
Ja ću te na rame.
Kraj je dalek bijega tog,
Crni dane ljeta zlog,
Drži se uza me!

Dugo sam te nosila
Nogu punih rana.
Skup je bio mlijeka vrč,
Volim te uz bol i grč.
Bit ćeš moj svih dana.

Skinut ću ti skupi kroj
I navući krpe.
Perem te i krstim te
Vodom rijeke smrznute.
Suze nek se strpe!«

Grušina je ljubav tako raspršila sumnje njezina zaručnika Simona da je bio spreman zakleti se na sudu da je on otac djeteta. Gruša postaje simbol prave majčinske ljubavi.

U *Kavkaskom krugu kredom* postoji i »druga priča u priči«, a to je priča o Azdaku, krivolovcu i pučkom sucu. Brecht je u priči o Gruši pokazao u čemu se sastoji pravo majčinstvo. U priči pak o Azdaku želi pokazati u čemu se sastoji pravedna presuda, koja se ne smije izreći samo na temelju zakona i radi zakona. Njegova je presuda uvjetovana ljudskim činiocima, napose onima materijalne naravi. Zato Azdakove presude izgledaju kao karikatura običnih parnica i presuda. Ako treba promijeniti svijet i učiniti ga boljim, onda valja mijenjati i sudske procese i presude, jer nije društvo radi zakona, nego je zakon radi društva. Mogli bismo ponoviti poznatu staru izreku: O pravdo, koliko je nepravde počinjeno u tvoje ime! Zato Azdak kori policajca Šauvu zbog njegove nerazumne strogosti: »Šauva, Šauva, srami se! Stojiš tu i postavljaš mi pitanje, a nema ničega što bi moglo više zavesti čovjeka od jednog pitanja. Kad bi ti bio neka žena kao Nunovna, zlo stvorenje, i pokazao mi svoje bedro, kao Nunovna, i zapitao me što moram činiti sa svojim bedrom jer me svrbi, da li bi to pitanje bilo nevino kako izgleda? — Ne. Ja lovim zeca, ali ti loviš čovjeka. Čovjek je učinjen po slici Božjoj, ali nije zec, to ti znaš. Ja sam zecožderac, ali ti si ljudožderac, Šauva, i Bog će ti za to suditi. Pođi kući i kaj se! (Zalupi mu vrata pred nosom. Bjeguncu): Ti se sada čudiš, zar ne, da te nisam predao? Ja ovoj živini od policajca ne bih mogao predati ni stjenicu, to se protivi mojem shvaćanju. Ne dršči pred običnim policajcem! Star si, a još uvijek plašljiv. Jedi svoj sir spretno, ali kao siromašan čovjek, inače će te još uloviti. Moram li ti čak i pokazati kako se vlada siromašan čovjek?« (5. slika) Kad više nije mogao suditi kako je želio, Azdak nestaje pošto je Gruši predao malog Miju, dijete ljubavi (ein Kind der Liebe). Nestaje Azdaka, ali će se ljudi još dugo sjećati njegova suđenja kao »kratkog zlatnog vremena koje je bilo blizu pravednosti« (10. slika).

Brecht kao izvrstan dramatičar zna da se dramske osobe moraju ponašati i govoriti kako odgovara njihovoj dobi, odgoju, okolini i običajima. Zato ne oklijeva da stavi u usta svojih seljaka kršćanske pozdrave, a Simon predaje Gruši, prije odlaska u rat, srebrni lanac s križićem, koji mu je darovala majka. Gruša ga vješa o vrat i nosi kroz naporni bijeg, vadi križić, ljubi ga i moli (4. slika). *Kavkaski krug kredom* započinje sporom dvaju kolhoza zbog neke napuštene doline. Spor se sretno rješava, a kao primjer rješenja ljudskih sporova Brecht umeće ove dvije priče o Gruši i Azdaku. Jedini primjer, koliko znam, dvostruke »igre u igri« (the play within the play) u literaturi, uspješno povezane među sobom i s glavnim igrom.

Mislim da Brecht nigdje nije bolje obradio problem zla i nepravde, taj najteži ljudski problem, nego u drami, scenskoj paraboli *Dobar čovjek iz Sečuana* (Der gute Mensch von Sezuan, 1938-40.). Dok se radnja drugih drama o kojima smo govorili može — kako-tako — zamisliti kao ostvariva, u ovoj Brecht stavlja svu težinu radnje u savjest čovjeka. »Bogovi koji u njoj sudjeluju ispitivači su savjesti, i svoje i ljudi. Potpunog rješenja zla nema, kako se vidi iz epiloga. Ipak treba pronaći na svijetu

bar jedno dobro stvorenje koje ne čini zla. Bogovi silaze i traže prenoćište u Sečuanu. Vodonoša Wang se ponudio da im ga nađe, ali bez uspjeha. Osim toga, i Wang je varalica, jer prodaje vodu iz vrča s dvostrukim dnom. On, dakle, nije stvorenje koje oni traže. Bogove prima na konak prostitutka Šen Te. Dakle, ona bi mogla biti taj dobar čovjek u Sečuanu. Da ne bi morala »prodavati samu sebe«, bogovi joj ostavljaju svotu novca kao plaću za prenoćište. Tim darom bogova Šen Te kupuje prodavaonicu duhana da bi mogla pristojno živjeti i pomoći bližnjima. Rižom besplatno hrani gladne i u svom dućanu daje zaklon beskućnicima. Nažalost, oni kojima čini dobro izrabljuju je tako da bi se uskoro našla na ulici kad bi nastavila činiti dobro. Izmišlja nekoga strogog, nemilosrdnog rođaka Šui Ta koji, tobože, dolazi iz daljine da bi joj pomogao. A taj rođak je ona sama: stavlja masku na lice i navlači na se muško odijelo. To čini svaki put kad je u nevolji.

Brecht time postavlja novi problem pred gledaoce: kako pomiriti savjest koja naređuje ljubiti bližnjega a da se istodobno ne zaboravi da ljubav počinje od samoga sebe? Je li moguće ljubiti sebe i bližnjega? Dokle dopiru granice velikodušnosti? Šen Te se jedne večeri u parku zaljubila u nezaposlenog avijatičara Suna i tako ga spasila da se ne objesi od očaja. Ali Sun nije plemenit, kako bi ona željela, jer nastoji od nje izvući novac za svoje planove. Nema drugog izlaza nego da i njega stavi na kušnje, preuzevši obličje Šui Ta. To čini iz ljubavi. A ljubav ne pita da li je nešto dobro ili zlo. Zaljubljena Šen Te govori u zanosu:

»Hoću da idem s čovjekom koga ljubim.
Ne želim praviti račune koliko to stoji.
Ne želim misliti da li je to dobro ili zlo.
Neću da znam da li me ljubi.
Hoću da idem s onim koga ljubim.« (5. slika)

Ali u njoj je skriven i Šui Ta. Treba spojiti ljubav prema sebi i prema zaručniku. To može postići samo obostrana nesebična ljubav, koje još nema. To valja postići. »Dobro je kad se nikome ne dopušta da propadne, pa ni samom sebi. Ispuniti srećom sve, pa i sebe, to je dobro« (ib.). Šen Te čini sve moguće da Sun postane njoj sličan, a ne da bude prijatelj njezina dvojnika Šui Ta. Na vjenčanoj gozbi govori mu: »Sun, moraš znati da ti on (Šui Ta) nije prijatelj. Ja sam ona koja te voli. On je moj prijatelj, ali nije prijatelj mojih prijatelja. Ne čekaj ga (da ti doneše obećane novce). Neće doći.« (6 slika)

Kao toliko puta u ljudskom životu, tako se dogodilo i u ovom slučaju: dijete koje Šen Te očekuje popravilo je odnose između nje i njezina zaručnika Suna i približilo ih jedno drugome. Šen Te je sretna: »O veselja! Jedno malo ljudsko biće pojavljuje se u mom krilu. Još se ne vidi, a ipak je već tu. Svijet ga u tajnosti očekuje. U gradu se govori: netko dolazi s kime treba računati (pokazuje mimikom publici svoje dijete):

»Avijatičaru! Zdravo novi osvajaču nepoznatih planina, nedostupnih predjela! Ti što nosiš poruku od čovjeka do čovjeka preko neprohodnih pustinja (ide gore-dolje kao da drži dijete u rukama). Dođi, sine, gledaj kakav je svijet! To je stablo. Pokloni mu se, pozdravi ga! (Ona se nakloni stablu.) Tako, sad se poznajete. Pazi, dolazi vodonoša. On je prijatelj, daj mu ruku, ne boj se! Eto i policajca. Zaokrenimo na drugu stranu« (7.slika). Sun je također sretan kad je doznao da će dobiti sina: »Šen Te je trudna! Ja sam izvan sebe. Bio sam prevaren« (9. slika).

Šui Ta je optužen za ubojstvo Šen Te. U sudnici, u kojoj predsjedaju kao suci već poznati bogovi, počinje saslušanje obrane i optužbe. Šui Ta traži da se isprazni dvorana, jer želi reći važno svjedočanstvo, ali samo sucima: »Ja sam jedna te ista osoba: Šui Ta i Šen Te« (10 slika). Skida masku i muško odijelo. Bogovi su zadovoljni, ali ipak ostaje jedan nerješiv problem. Šen Te pita bogove: »Nešto mora da nije u redu u tom vašem svijetu. Zašto se zlo nagrađuje; zašto se dobrota tako teško kažnjava?« (Ib.) Jedan od bogova kaže: »Svijet se mora promijeniti. Kako? Po kome? Ne, sve je u redu.« Problem ostaje neriješen. Oblaci nose bogove na nebo. Njihova je posljednja poruka: »Šen Te, budi dobra, sve će postati dobro!« (Ib.)

Brecht inzistira na dobroti kao na preduvjetu promjene svijeta. Dobrota, to je naličje ljubavi. »Sve sam zločine počinila da pomognem bližnjemu«, kaže bogovima Šen Te, odnosno Šui Ta. Brecht je bio uvjeren da će doći vrijeme kad više neće biti potrebna sila, kad će dobrota rješavati ljudske napetosti. O tome svjedoči i ovo djelo koje je neka vrsta ispita savjesti za sve ljude. Kršćani očekuju da se ispuni proroštvo Izaije, kad će »vuk prebivati s janjetom, ris ležati s kozličem, a djetesce će ih voditi. Krava i medvjedica zajedno će pasti, a njihova mladunčad skupa će ležati; lav će jesti slamu kao govedo« (Iz 11,6 i 7). Dvije eshatologije, dva konačna udesa čovjeka i svemira: marksistička i kršćanska. Obje teže k miru, pravednosti i dobroti. Brecht, koji je bio protestant i marksist, poznavao je obje eshatologije; nastojao ih je zbližiti. Za protagonisticu svoje drame stavlja jednu prostitutku. Pa i Krist postupa slično: »Zaista, kažem vam: carinici i bludnice pred vama su na putu za kraljevstvo Božje« (Mt 21, 31). U Brechtovim dramama nema izrugivanja vjeri, iako na nju kritički gleda. Kad bismo ga usporedili s nekim drugim marksističkim dramatičarom kod nas, uvidjeli bismo golemu razliku.

B. Brecht je bio ne samo dramatičar nego i izvrstan teoretičar, kritičar i realizator kazališnih djela. Njegovo će ime ipak ostati najviše povezano s njegovim »V-effektom« (Verfremdungseffekt), učinkom začudnosti, tehnikom kojoj je svrha, kako sam kaže, da »navede gledaoca na istraživalački, kritički stav prema prikazanom događaju.«² »Zborovi i projicirani dokumenti epskog teatra (Brechtova), izravno obraćanje njegovih glumaca gledaocu principijelno su ista stvar.«³ Razumije se da

² B. BRECHT, *Dijalektika u teatru*, izbor i prijevod Darko Suvin, Nolit, Beograd 1966, str. 113.

³ *Ib.*, str. 85.

mi u ovom kratkom prikazu ne možemo ulaziti u pitanje izvornosti »V-effekta«, kao ni u Brechtovo tumačenje Aristotelove »katharsis« (odatle njegov protuaristotelovski stav, iznesen u »Kleine Organum«, 1947.).

Nema sumnje da je Brecht majstor u kompoziciji. Riječ, glazba, scena, pričanje itd. čine savršeno jedinstvo. Kad priča, ide za tim da skрати ili pripremi dramsku radnju. Njegovi »songs« (rimovane pjesme koje nas podsjećaju na balade) olakšavaju dramsku napetost. One su jeka korova grčkih tragika. Sličan učinak imale su »stances« P. Corneillea, oca francuske tragedije, koje su razbijale jednoličnost tragičkog ritma, kad bi emocija heroja dostigla vrhunac. Grčki je kor još uvijek prisutan, pod raznim oblicima, kod modernih dramatičara, kao kod T. S. Eliota (*Zločin u katedrali*) ili G. Lorca (*Yerma*) itd. Brecht se služi maskama kao i grčki tragici; kasnije su to činili u Engleskoj pisci drama elizabetinskog razdoblja, a u Španjolskoj oni takozvanog »zlatnog doba« (Siglo de Oro). U novije vrijeme to su radili E. O'Neill i J. Copeau. Čak postoji u Brechta i grčki »deus ex machina«. U drami *Opera za tri groša* (Die Dreigroschenoper, 1928.) protagonist Macheath, kriminalac, biva oslobođen vješala posredovanjem kraljice i, da ironija bude još veća, dodijeljen mu je plemićki naslov. Brecht, u svom epskom teatru, ne dijeli djela na uobičajene činove i prizore, nego na brojeve. Mi smo te dramske dijelove nazvali »slikama«, da bi se čitatelj lakše snašao. Uza sve to, Brecht je klasičan dramatičar: njegova dramska progresija ostala je »klasična«, od izlaganja do klimaksa.

Jedina nakana bila nam je da iskažemo poštovanje tom velikom njemačkom piscu drama prigodom dvadesete obljetnice njegove smrti i da potaknemo nekog književnika da prevede njegova djela na hrvatski jezik, napose drame njegova posljednjeg razdoblja, od god. 1938. pa dalje. Njegova su djela prevedena na sve jezike kulturnih naroda, pa bi bilo pravo da se to učini i kod nas.

DAS DRAMA DER MENSCHLICHEN LIEBE

Zusammenfassung

Anlässlich des 20. Todestages von Bertolt Brecht, will der Verfasser zeigen, wie sich das Werk des berühmten deutschen Dramaturgs, dessen Ansätze bereits bei Ibsen zu finden sind, in das europäische Schaffen einfügt. Die Hauptthemen der beiden Künstler sind: Freiheit, Liebe und Sinn des Lebens. Dies wird gezeigt durch die Analyse der Dramen, die aus der letzten Periode von Brecht's Schaffen stammen (seit 1938) insbesondere jedoch durch die Analyse der nicht-ideologisierten und nicht-politisierten Dramen: »Der gute Mensch von Sezuan«, »Die Mutter Courage und ihre Kinder«, »Herr Puntilla und sein Knecht Matti«, und »Der kaukasische Kreidekreis«. Der Autor zeigt weiterhin, wie Brecht die christliche Tradition kennt und achtet. Dies kommt besonders in den Zitaten der Heiligen Schrift zum Ausdruck, in seinen eigenen »Songs«, vor allem aber im Volkslied »Das Horenlied« (aus der »Mutter Courage und ihre Kinder«).